

(NE)UTVÁŘENÍ MĚSTA A (NE)ROZVOJ REGIONU

Ing. arch. Radim Václavík

Architekt Camillo Sitte, který působil také v Ostravě, v úvodu své knihy Stavba měst říká: "Příjemné cestovní vzpomínky patří k našemu nejkrásnějšímu snění. Nádherné obrazy měst, pomníky, náměstí a krásné dálkové pohledy se střídají před naším vnitřním zrakem a znovu tak zažíváme pocity nadšení a vznešenosti, při nichž jsme tak rádi setrvali."

Urbanismus neboli plánování životního prostoru patří k nejsložitějším disciplínám. Žel, vývoj spěje díky zrychlujícímu se tempu našeho bytí velmi nešťastným směrem. Všichni účastníci tohoto procesu, kteří se nejenom v moderních dějinách touto činností aktivně zabývali a jejichž přínos byl všeobecně přijat, tento smutný proces v lepším případě pouze zpomalili. Současné poznání civilizace 21. století umožňuje tento děj částečně rozpoznat a popsat bez toho, aby bylo schopno nastalou situaci řešit.

Krásné město vytváří jednak příjemné prostředí pro své obyvatele a vedle toho je přirozeně přitažlivé i pro turisty. Z hlediska turistického ruchu - tedy v souboji o přízeň a zájem turistů - existují nejméně dva druhy měst vycházejících z tohoto souboje úspěšně:

(1) Přirozeně rostlá města s historickou kulturní identitou, vzniklá postupným vývojem adekvátním tempu života společnosti, u nichž je jádro města charakterizováno historickou hodnotou své architektury, kulturních otisků v ní a dalšími společenskými návaznostmi. Příkladem takových měst u nás je samozřejmě Praha. Na velikosti města přitom nezáleží - stejně kvalitním příkladem mohou být třeba České Budějovice, Telč, Slavonice, Litomyšl a další. Takováto města, pokud dobře "prodají" svou image, nemají problém s tím, jak zaujmout turisty.

(2) Města, která z různých důvodů nezdělala takové historické a kulturní dědictví anebo necitlivými zásahy do své struktury o toto dědictví přišla, avšak v určitém okamžiku svého života dostala určitou "injekci nebo impuls", i když se tak nestalo vždy záměrně. Takový impuls může a mnohdy bývá ekonomického rázu, ale jsou i případy, kdy se na takovém procesu zásadně podílel urbanismus a architektura a nově dodal městu kvalitu, která mu chyběla.

Např. postavením Opery v Sydney město získalo jedinečný symbol. Jak píše C.D. Willard, Socha svobody v New Yorku sice propaguje svobodu, ale daleko víc propaguje a posiluje image samotného New Yorku. Jistě se jí nedá přisoudit veškeré zásluhy za to, že New York je pro turisty tak přitažlivým cílem, ale je jedním z nejméně přehlédnutelných příkladů takovýchto snah.

Pro Ostravu a zdejší region je zajímavější příklad ze španělského Bilbaa. Bilbao je přístav na severu Španělska, v Baskicku, na břehu Biskajského zálivu a již od středověku bylo město proslulé výrobou železa a ocelových výrobků, zejména mečů. Ještě v 80. letech 20. století bylo stále místem největších oceláren ve Španělsku. Pak však nastalo velké omezení tohoto sektoru, což je situace podobná problémům ostravska. Lidé ztráceli práci a ekonomická situace nebyla příznivá. Představitelé města hledali řešení. Jednou z reakcí byla výstavba Guggenheimova muzea, jež se udála s velkou podporou města. Projekt Guggenheimova muzea, jehož zaoblené linie se odráží ve vodní hladině ústí řeky Nervion, je magnetem, který přivábil více návštěvníků než kterékoli jiné místo v provincii. Tato obdivuhodná titanová a skleněná konstrukce architekta Gehryho se stala středobodem celosvětového zájmu nadšenců pro mo-

derní umění, ale zároveň přitáhla ohromné množství lidí do Bilbaa, a potažmo do celého Baskicka. Přínos Guggenheimova Muzea pro tento region je nesporný.

Abychom tomuto procesu porozuměli, je nutné připomenout některá fakta. Myšlení dnešních "plánovačů" měst (nemám na mysli pouze urbanisty a architekty, ale i síly politické, ekonomické a kulturní obce) má své počátky ve 30. letech, kdy v roce 1933 na mezinárodním kongresu moderní architektury (CIAM) sepsali významní architekti v čele s Le Corbusierem Athénskou Chartu, která se stala teoretickým základem funkcionalistického modernismu. Citujme Felixe Haase: "Hlavní myšlenkou charty je, že město sestává ze čtyř funkcí, tj. bydlení, práce, rekreace a dopravy. První tři funkce je třeba scelit do stejnorodých, od sebe však oddělených oblastí, tzv. zón; a čtvrtá funkce, doprava, předchází zóny spojuje."

A. Jacobs a D. Appleyard ve svém článku "Manifest urbanistického navrhování" shrnují přínos charty a potvrzují, že jasně pojmenovala zla průmyslových měst tak, jak vykryštovala a existovala ve 30. letech, a předestřela požadavky nezbytné pro vytvoření zdravého, humánního a krásného městského prostředí pro lidi. Manifest nemohl obejít společenské, ekonomické a politické jevy, ale jeho hlavním tématem bylo projektování měst. Charta ostře odsoudila středněpodlažní domy o vysoké hustotě a s vysokým stupněm zastavění, které byly tak úzce spojovány se slumy. Zástavba obracející se fasádami do ulice byla shledána zdraví škodlivou. Předměstí se považovala za symboly strašlivého plýtvání prostorem. Řešení bylo hledáno v nových výškových budovách. Bydlení bylo vyňato ze své tradiční návaznosti na ulici. Průmyslová a pracovní území se měla nacházet v blízkosti obytných čtvrtí, ale měla být od sebe oddělena. Negativní důsledky přijetí zásad zmiňované charty dnes dokládá existence tisíců sídlišť po celém světě, ať už stavěných "na zelené louce", kde předtím žádná zástavba nestála, nebo vzniklých asanačními přestavbami, jež nahrazovaly starou městskou zástavbu.

Špatný stav našich mnohých měst, charakterizovaný ztrátou identity, přetrháním pojítek s minulostí a odosobněním prostředí, je důsledkem uplatňování tohoto modernistického, funkcionalistického přístupu.

Citujme M. Girouarda: "Vzniklo několik nádherných a výjimečných budov. Modernismus je však elitářský styl, který není pro průměrné architekty či sériové stavitele. Pouze velice dobrý projektant je schopen poradit si s tvaroslovím, které vylučuje veškerou zdobnost a všechny zjevné formy historismu. Cestujeme-li městy dnešního světa, s úděsnou pravidelností můžeme vysledovat moment, kdy byly tradiční styly odsouzeny k zániku a na jejich místo nastoupil modernismus, zpravidla ve své nejpokleslejší a nejbanálnější formě. Přestože určitá míra přestavby měst je nevyhnutelná a žádoucí, zničilo se mnohem více, než bylo ve skutečnosti nutné. V mnoha územích byly demolice prováděny proti vůli obyvatel. Složitě vztahy, které se zde po léta utvářely, byly jednou provždy zničeny, a proto - jak se ukázalo už v minulosti - bylo obtížné okamžitě vytvořit nové čtvrtě a ještě obtížnější bylo okamžitě vytvořit nová města."

Neúspěch zásad Charty v praxi dokumentuje i následující Le Corbusierova věta, kterou uvádí P.B. Jones: "Příkladem budiž Le Corbusierův rezignovaný pozdní výrok o tom, že život měl pravdu a architekt se mýlil".

Nyní se vraťme do Ostravy. Milovníkům klasických turistických památek toho nemůže naše město příliš mnoho nabídnout. Je tedy Ostrava zcela bezvýrazným a nezajímavým městem? Pro někoho ano. Ale je třeba hledat východiska, přestože asi nejsme místem, kde by si nadace S.R. Guggenheima chtěla postavit svou další pobočku, tak jako v Bilbau.

Ale pro ty, kteří se umějí dívat, skýtá Ostrava množství světových unikátů. Jedná se o pozů-

statky výrobních procesů, jež na přelomu století akcelerovaly vývoj světového průmyslu a tím i Ostravy. Dlouhodobá stagnace obnovy strojního parku vytvořila ve zdejších podnicích specifické podmínky pro možnost soustředění značného množství unikátních historických strojů a zařízení. Tyto unikáty, jedná se například o takzvanou parní divizi, lisy či koksárenské baterie, jsou dochovány ve funkční podobě. Tato skutečnost je v současné době evropskou raritou, protože obdobná zařízení v okolních zemích podlehla zkáze buď v průběhu světové války nebo v důsledku razantního technického rozvoje v poválečném období. Ve Velké Británii se již před 30 lety zrodil obor průmyslové archeologie a Británie zůstává mezinárodně uznávaným průkopníkem v této oblasti, kterou bychom měli následovat. U nás těmto hodnotám nevěnujeme patřičnou pozornost a hrozí, že toto unikátní dědictví nevyužijeme. Přesto i zde vzniklo Hornické muzeum dokládající technologické postupy těžby černého uhlí na Ostravsku a zájem o něj neustále roste.

Navštívil jsem průmyslovou oblast Ironbridge a měl možnost se přesvědčit na vlastní oči o životaschopnosti těchto snah. Celé území se zde díky průmyslové archeologii proměnilo v jedinečný skanzen, dokumentující zdejší život v počátcích průmyslové revoluce, v době, kdy bylo nejvýznamnější a nejproslulejší lokalitou na světě - vždyť se zde v roce 1709 poprvé podařilo tavit železo ve vysoké peci s použitím koksu a byl zde postaven první železný most. I v Ostravě převládá a obávám se, že i nadále převládá trend předpokládající, že nové je automaticky lepší než staré. Bourání a "přestavby" staré Ostravy nebylo v mnoha případech ničím jiným než likvidací kulturní historie a identity občanů. Setkávám se s názory lidí, kteří se stydí za průmyslovou historii svého města. Já jim trochu rozumím, nedovedou argumentovat před svými voliči, chybí jim slova. Lidé mají vědět, že v jejich městě byla vysoká pec, šachta, že jejich otec rubal uhlí. Vždyť v době rozkvětu těžkého průmyslu patřila Ostrava k předním průmyslovým regionům na světě. To je přece důvod k hrdosti. Ano, dnes je všechno jinak a do popředí se dostávají jiné sektory ekonomiky. Zkoncentrujme pozůstatky potu našich dědů a dotvořme region pro potřeby 21. století. Ochrana kulturního dědictví posiluje identifikaci jedince ve společnosti. To je důležité pro odpovědi na otázky KDO JSME, CO NYNÍ DĚLÁME A KAM SMĚŘUJEME.

Chci tímto textem podnítit diskusi o tom, které hodnoty jsou pro rozvoj našeho města pozitivní a které hodnoty, prozatím skryté vědomí i oku většiny našich občanů, by neměly zůstat stranou. Jistě jsem mnohé opomenul, ale doufám, že je to alespoň krůček správným směrem. Pokusme se udělat z Ostravy město, kam by se alespoň jednou za život každý občan naší vlasti rád podíval.

Text přednášky, přednesené na mezinárodní konferenci "Region - služby - cestovní ruch", 9.-10.4.2001